

## DE ZANGDIENST

‘De Broedergemeente is een zingende kerk’. In geen andere bijeenkomst wordt dat beter duidelijk dan in de zangdienst. Hij is een typisch Hernhutter uitvinding en verdient ook in onze tijd de bijzondere aandacht van voorgangers en gemeenten. De zangdienst is een liturgische schat die wij moeten koesteren en bewaren, zij het door er een eigentijdse invulling aan te geven.

## GESCHIEDENIS

Al in het eerste begin in Herrnhut heeft de gemeente ervaren hoezeer het samen zingen verbindend werkt. Vele bijeenkomsten werden gevuld met het zingen van een reeks verzen in samenhang. Daaruit groeide de zangdienst als eigen liturgische vorm. De oudste vermelding stamt van zondag 11 mei 1727, zondag Cantate. Al snel werd iedere (!) avond een zangdienst gehouden.

In de begintijd van de Broedergemeente was de zangdienst de meest spontane viering. Liederen werden tijdens de dienst door von Zinzendorf gemaakt, bestaande liederen werden ingekort en aangepast. Zinzendorf zelf schrijft hierover: ‘Bij ons zingt men niet hele liederen van tien of twintig verzen achter elkaar, maar uit allerlei gezangen hele en zelfs halve verzen, al naar wat toepasselijk is. De meeste leden van de gemeente zijn hieraan gewend dat men gewoon doorzingt zonder nummers op te geven en dus zonder deze in het gezangboek op te slaan’. Met name het zingen zonder gezangboek verhoogde de spontaneïteit een levendigheid van de zangdiensten. Wie uit het hoofd zingt, zingt met zijn hart: ‘Een gemeente van de Heiland moet zonder boek kunnen zingen, want zij moet in het verhaal leven. Een gast mag je wel een gezangboek geven. Maar als een lid van de gemeente een gezangboek gebruikt, zing je heel snel iets anders, dan wordt degene vermoeid en ontmoedigd. Wie ons de gezangboeken wegneemt, die schaadt ons niet.’

De zangdienst werd het basispatroon voor vele Hernhutter diensten, zoals bijvoorbeeld het Liefdemaal en het Heilig Avondmaal. En ook de in onze Surinaamse gemeenten gebruikelijke viering van verjaardagszegens, huiszegens, dede oso en aiti dei hebben veel van een Hernhutter Zangdienst. In de laats genoemde diensten wordt trouwens ook vandaag de dag vaak nog uit het hoofd gezongen, de aanwezigen stemmen na het aanheffen van de beginregel in het gezang in.

Na een tijd van improviseren in de begintijd kregen de zangdiensten een vaste vorm; in de 19e eeuw komt er een slotgebed bij. De zangdienst werd steeds meer een "preek in liederen", waarin een bepaalde Bijbeltekst in een reeks gezongen verzen "uitgelegd" wordt. Daarom moeten de elementen van een preekdienst (lof, aanbidding, verkondiging, gebed, schuldbelijdenis, verootmoediging, bede om de Heilige Geest, geloofsbelijdenis, dankzegging etc.) ook in de zangdiensten aanwezig zijn.

Zoals je in een preek bepaalde regels moet volgen (anders begrijpen de mensen niet wat je bedoelt), zo moet je ook in een zangdienst regels volgen.

## BASISPATROON

Tegenwoordig wordt de zangdienst in Zeist en in de Surinaamse kerkprovincie op zaterdagavond gehouden. Hij dient daarbij te functioneren als liturgische aanzet naar de zondag toe. De zaterdagavond is in de Broedergemeente (in navolging van de Joodse traditie, volgens welke de nieuwe dag in de avondschemering begint) liturgisch dicht bij de zondag. Vanaf 6 uur 's avonds is het dus al een beetje zondag. Als je naar de zangdienst gaat, fietst of rijdt, doe je dat dus reeds in het licht van de Dag van de Heer.

Als thema dien je daarom bij voorkeur een bijbelse tekst van de komende zondag te kiezen, dagtekst, preektekst of woord van de week, dus liever niet de dagtekst van de zaterdag die al voorbij is.

#### ZANGDIENST OP ZATERDAGAVOND (EBG ZEIST)

- Klokgelui
- Orgelspel
- Openingslied
- Welkom, voorlezen van de jarigen
- Lied voor de jarigen
- Lezen van de tekst
- Liederen (ca. 20 coupletten)
- Gebed (knielend)
- Slotlied
- Orgelspel

Als de zangdienst op de zondagochtend i.p.v. de preekdienst wordt gehouden zal het basispatroon aangepast moeten worden aan de gebruikelijke liturgie van de betreffende gemeente! (zie de bijlage voor verschillende mogelijkheden).

#### VOORBEREIDING

De voorbereiding op de zangdienst begint al weken vóór de betreffende zaterdag. Het liefst meteen als je gevraagd wordt. Hoe eerder je begint hoe beter. Want je kunt op diemanier zoals Maria (Lucas 2:19) het woord in je hart bewaren en erover nadenken voordat je de liederen kiest. Goed is het om de voorbereiding te beginnen met een gebed.

In de klassieke zangdienst horen geen mededelingen over komende diensten etc. Alleen mededelingen over geboorte, huwelijk, overlijden (waarbij als reactie een gezamenlijk gezongen lied volgt) worden aan de gemeente doorgegeven. Ze dienen vooraf te gaan aan de zangdienst, zodat ze de opbouw niet storen. In het gebed kan hierop nog worden teruggegrepen.

#### **De klokken luiden.**

Als de klokken luiden bereidt de gemeente zich in stilte op de dienst voor.

De leden schuiven op de banken aan. Gaten op de banken passen niet bij een Hernhutter dienst. Als je op een bank zit waar nog niemand zit, neem je niet ergens in het midden plaats, maar aan de kant van het middenpad. Dat is een kleinigheid, maar past bij: wij zijn broeders en zusters van elkaar en zitten naast elkaar. Je groet de zuster of broeder naast je met een handslag.

De voorganger neemt tijdens het luiden van de klokken op de eerste rij plaats. Bij het orgelvoorspel gaat hij achter de liturgische tafel zitten.

#### **Aanvangslied**

Het is een goede Hernhutter traditie dat het eerste en het laatste woord in onze diensten altijd de gemeente heeft en niet de voorganger. Daarom geen welkom en geen voorlezen van de jarigen voor de eerste samenzang van de gemeente.

In dit eerste lied kan het thema al klinken. Of je kiest voor een algemeen lof- en danklied, een psalm is hier gepast of een uitnodiging Laat ons nu vrolijk zingen. Graag een meezinger. Het is goed als het eerste lied bekend is bij de gemeente.

### **Welkom**

Een Welkom in het begin van de diensten was bij de Hernhutter liurgici van de oude stempel uit den boze. De broeders en zusters waren immers als gemeente de hele week bij elkaar, vaak zagen zij elkaar in de diensten een paar keer op een dag. Het hele leven was liturgie, dus alsjeblieft niet met een welkom beginnen. En als het dan per se moet, mocht hooguit Welkom de gasten.

Inmiddels is dat veranderd. De meeste gemeenteleden zien elkaar de hele week niet. Sommigen komen alleen naar de zangdiensten. Bovendien zijn er vaak gasten in de zaal. Daarom is een welkom gepast en begroeten wij de gemeenteleden in de zaal en ook de mensen die thuis meeluisteren. Maar: doe het kort. Er moet vooral gezongen worden in onze zangdiensten.

### **Zegenverzen (alleen in Zeist gebruikelijk)**

Zegenverzen zijn speciaal, een echte Hernhutter traditie. De gemeente zingt mensen op bijzondere momenten van hun leven Gods zegen toe. Wij doen dat in onze zangdiensten alleen nog bij geboorte en overlijden van gemeenteleden.

De namen worden in de week daarvoor door de predikant aan de voorganger van de zangdienst doorgegeven.

Bij geboorte wordt de geboortedag, de naam, de naam van de ouders, eventueel broers en zussen en grootouders voorgelezen.

Bij overlijden wordt, zover bekend, ook de datum van de begrafenis doorgegeven. Eventueel spreekt men een kort woord van medeleven, maar zeker geen condoleance of necrologie.

In het verleden werden de verzen zo nodig aangepast, om echte zegenverzen te worden, dus om iemand echt toe te zingen, bijvoorbeeld wordt van Laat mij de uwe blijven, o trouwe God en Heer, verandert in Laat hem de uwe blijven etc. (527)

Wie zo'n aanpassing makkelijk vindt mag dat doen. De aangepaste versie wordt in dit geval voor het zingen voorgelezen. Maar dan moet het goed gebeuren. Anders liever een zegenvers in de ik- of wij-vorm dan een rommelige zegen.

Er zijn ook liederen die niet aangepast hoeven te worden zoals 602: De Here zegne u, zijn trouw behoede uw leven

Het zegenlied wordt door de voorganger gekozen. Er zijn lijsten met voorstellen. Als je wilt overleggen, kun je ook de predikant bellen.

Mooi is het als het zegenlied persoonlijk "ingekleurd" wordt, bijvoorbeeld

- in het kerkelijk jaar: 124:1 (Simeon) bij een overlijdensgeval in de Epifanietijd
- door het vers uit het dagtekstenboekje onder de betreffende datum te kiezen

(Het gebeurt niet vaak dat zegenverzen in de preekdienst gezongen worden. Maar dat kan gebeuren als sterfgeval of geboorte op zaterdagavond of zondagochtend vallen, tussen zangdienst en preekdienst dus.)

### **De jarigen**

In de traditionele plaatselijke gemeenten is het pas iets van de afgelopen 15 jaar dat wij in onze zangdiensten de jarigen noemen en hen een zegenslied toezingen. Nieuw, maar niet ongepast. Ook de plek is prima. De zangdienst is de meest huiselijke dienst, een gemeentelijk "onderonsje", van karakter anders dan de preekdienst op zondagochtend.

Lees de namen van de jarigen beslist van te voren door! Het is zeer storend als de voorganger de namen kennelijk bij het voorlezen voor het eerst ziet.

De leeftijd van de jarigen wordt niet doorgegeven, eventueel wel bij kroonjaren.

De liedkeuze voor het lied voor de jarigen is aan de voorganger. Gepast is zeker als je het verjaardagslied "inkleurt" (z. boven). Als je het lievelingslied kent van een van de jarigen en het is een passend verjaardagslied is de keuze niet moeilijk.

### **Voorlezen van de tekst**

Lees de tekst van tevoren goed door. Als het de Dagteksten zijn, kun je uiteraard leerwoord en liedvers nog lezen. Het kan gepast zijn een paar verzen om de dagtekst heen te lezen.

Voor de zangdienst op zaterdagavond:

Alsjeblieft geen uitgebreide schriftlezing. Juist de beperking van het gesproken woord is de kracht van de zangdienst. De verdieping moet via de liederen gebeuren.

Totaal ongepast is een kleine overdenking. Dat gaat juist tegen de essentie van de zangdiensten in. De uitleg, de verdieping gebeurt in een zangdienst alleen via de liederen.

Uiteraard kan het een keer zinvol zijn een korte toelichting te geven, bijvoorbeeld:

Vandaag is het 31 oktober. Wij gedenken de Lutherse Reformatie van 1517. Daarom is de grondslag van deze dienst een woord uit Romeinen 1:17 'In het evangelie openbaart zich dat God enkel en alleen wie gelooft als rechtvaardige aanneemt, zoals ook geschreven staat: 'De rechtvaardige zal leven door geloof.'

Soms wordt de zangdienst halverwege nog een keer onderbroken om een tweede tekst te lezen, bijvoorbeeld in het begin de dagtekst en na 6 liederen de leertekst. Dat kan een keer zinvol zijn maar dan als uitzondering. Het gevaar is dat de zangdienst in twee delen gesplitst wordt, dat je in wezen twee zangdiensten houdt. De liederen dienen

### **Voor de zangdienst op zondagochtend:**

In Suriname is de praktijk veranderd. Hier heb je wel een overdenking in de zangdiensten op zaterdagavond en een uitgebreide collecte, mededelingen etc. Ook in de gemeenten in Nederland waar de zangdienst op zondagochtend gevierd wordt, wordt er een, soms wel twee lezingen gehouden. Elke gemeente doet het weer net iets anders. Vraag van tevoren wat in de gemeente gebruikelijk is waar je voorgaat.

## De reeks verzen

De samenstelling van losse verzen uit de liederen moeten samen één geheel vormen, een gedachte naar aanleiding van de dagteksten, het is niet de bedoeling, dat men in één thema blijft "ronddraaien", er moet een climax zijn (lof, aanbidding, verkondiging, gebed).

Het gaat erom dat de gemeenteleden bij hun zingende gang door de rij verzen de lijn gaan zien, bijvoorbeeld:

- van lof naar boete
- van lijden naar lofprijs
- van de lof voor de schepper naar de lof van de verlosser
- van smeekbede en verootmoediging naar lof en dankbaarheid.

Er moet een "associatieve gang" door de liederen zijn; het ene vers moet a.h.w. in het andere overgaan. Het helpt om zelf de verzen hardop te lezen of te zingen, zo merk je beter waar de gedachte springt of breekt.

Concordantie: Er zijn digitale concordanties bij verschillende gezangboeken die je bij de voorbereiding helpen. Het risico is echter dat je alleen op trefwoorden kiest en zo geen lijn aanbrengt. "Concordantiezangdienst", bijvoorbeeld "Zo lief heeft God de wereld gehad" en dan volgen liederen van liefde tot de naaste, liefde voor de natuur etc. Dus, kies niet alleen steekwoorden, een goede kennis van het gezangboek is nodig.

Niet te vaak op eigen geliefde liederen terugvallen. Alles staat in de dienst van de tekst. Ook moet men de gemeente niet nodeloos veel heen en weer laten bladeren door het hele gezangboek heen (Bij gebruik van een beamer is dat uiteraard geen probleem.)

Lieder kunnen zijn

- of aanspraak tot God (Gij, Uw), dus gebedsverzen
- of uitspraken over God (Hij, Zijn), dus getuigenis
- of liederen over ons (ik, wij)
- 

Let op de overgang van de een naar de ander. Wissel niet te vaak. Let er ook op dat met Gij resp. U soms de Vader, dan weer de Zoon of de Geest aangesproken wordt.

Kijk uit dat je je niet tegenspreekt, op een danklied voor bevrijding door God kan bijvoorbeeld geen smeekgebed volgen om verlossing. Of om een voorbeeld te noemen: Na 440:4 Dank, Heer, dat Gij mijn hart verblijdt en dat uw licht mij leidt. kun je niet zingen: Waarheen zal ik me wenden of Uit diepten van ellende roep ik tot U, o Heer.

Kijk uit bij de aansluitingen van het nieuwe lied. Dat het "hij" betrekking heeft op de juiste persoon uit het voorafgaande lied. Je kunt bijvoorbeeld niet 505:4 ...dat is op deze aarde de duivel weerstaan laten opvolgen door 540:2 Uw wankle voeten zet Hij vast.

Een mooie kans van de zangdiensten is: liederen dwars tot het kerkelijk jaar zingen. Paasliederen sowieso. Elke zondag is immers Pasen. Maar ook kerstliederen: God kwam op deze aarde. Hij deelt in ons aards bestaan, niet alleen met kerst. Pinksteren: Gods Geest bezielt ons, zijn levendige kracht hebben wij elke dag opnieuw nodig.

Het laatste vers in deze reeks kan al een inleiding zijn op het gebed.

## **Gebed**

Oorspronkelijk was er geen gebed in de zangdiensten, pas later werd deze dienst een "Gebetssingstunde".

Voor de voorbereiding van het gebed moet men zich veel tijd gunnen. Vrij gebed kan, maar niet veel leden hebben de gave om goed vrij te kunnen bidden. Daarom is een vooraf geformuleerd gebed bij ons het meest gebruikelijk.

Het gebed op de zaterdagavond is niet alleen voorbede. De voorbede heeft zijn plek in de preekdienst op zondagochtend.

Bid uit je hart. Liever geen plechtige, grote, dure woorden. Je kunt gebedsteksten van anderen overnemen. Maar de tekst moet passen en de formuleringen niet te ver van je eigen taalgebruik en de liturgische taal van onze gemeente af staan. Voorkeur hebben eigen teksten.

Sluit in het gebed aan bij het thema van de dienst, maar zeg dezelfde dingen niet nog een keer. Wat de gemeente al zingend heeft gebeden, hoeft de voorganger niet nog een keer sprekend te bidden.

Let er bij de formulering op: de voorganger verwoordt niet alleen zijn eigen mening, zijn eigen geloof, zijn eigen angst en zijn eigen hoop. Je spreekt het gebed voor alle leden van de gemeente.

Zeg aan de andere kant niets wat je niet uit je hart kunt meebidden. Wees terughoudend met namen. Niet iedereen is er blij mee als zijn naam in de dienst genoemd wordt. Sommigen worden er zelfs boos over. Uitzonderingen: rouw, geboorte, huwelijk. Hier noemen wij zeker namen. Als er in de dienst een zegenvers gezongen is, komen wij in het gebed op de geboorte resp. het overlijdensgeval terug.

Zeker geen ziekteverhalen in het gebed. Bijvoorbeeld "Dank voor zuster ..... die na de verplaatsing van het Diak naar het Antonius dinsdag een operatie mocht ondergaan aan haar...".

Het gebed is niet de plaats om conflicten te bewerken. Je kunt voor verzoening bidden maar niet: 'Laat de mensen die ... doen tot het besef komen dat ...' Het is zeer storend als broeders en zusters in het gebed met de gemeente hun eigen gelijk proberen te halen.

Het gebed mag ook geen "verlanglijstje" zijn.

### *Gebed op zaterdagavond:*

Tijdens het gebed knielt de gemeente, zoals wij dat van onze Avondmaalvieringen kennen. In Zeist knielt de gemeente naar de banken toe. Liturgisch trouwens niet mooi, de gemeenteleden knielen met hun achterste naar de liturgische tafel. In veruit de meeste Broedergemeenten knielen de broeders en zusters andersom.

Het knielen maakt mooi duidelijk: aanbidding, lof en verootmoediging staan voorop. Het is zeker gepast om in onze zangdiensten geregeld voor de preekdienst op de komende zondag te bidden. De voorganger voelt zich, zeker als hij op deze zondag mag voorgaan, daardoor gesterkt. Dit gebed bevestigt bovendien het karakter van de zangdienst als opmaat naar de zondag.

Het gebed mag niet te lang zijn. Denk eraan dat de gemeente knielt. In een oude aanwijzing voor de Gebetssingstunde heb ik de zin gevonden: ‘Het gebed in de zangdienst moet plaats hebben op een aanschijtskaart’.

#### *Gebed op zondagochtend:*

Op zondagochtend is het in de meeste gemeenten niet gebruikelijk om te knielen. Maar je gaat zeker niet zitten. Het gebed richt zich immers tot de Heer. De gemeente gaat in onze diensten tijdens de gebeden en bij de zegen altijd staan.

Waar de zangdienst op zondagochtend i.p.v. de preekdienst gehouden wordt zal het gebed afsluiten met het gezamenlijke Onze Vader.

#### **Slotlied**

Het slotlied dient bijzonder zorgvuldig gekozen te worden. (alleen voor zaterdagavond: De Hernhutter liturgici zijn het er niet over eens of het een avondlied mag zijn. De zangdienst is immers geen dagsluiting en wij gaan nog lang niet naar bed. Aan de andere kant, het is 19.30 uur, begin van de avond. Er is niets mis mee met een avondlied te sluiten.)

Gepast is zeker een loflied. Je gaat dan met het lof en dank de kerk uit. Of een lied van zegen.

Een goede oude Hernhutter traditie is het om de diensten met een eschatologische vers (over de laatste dingen en de eeuwigheid) af te sluiten. Zoals bijvoorbeeld Paul Gerhard en anderen het in het laatste couplet van zijn liederen vaak heeft over Gods toekomst, over tijd en eeuwigheid. Trouwens, ook onze Avondmaalsviering sluit met een eschatologisch vergezicht Tot het Grote Avondmaal.

Zoals bij het eerste lied zou je hier slechts in gevallen van grote uitzondering voor een nieuw lied kiezen. Beter een bekend lied om met dit lied in hoofd en hart naar huis te gaan.

En dan ga je, zonder nog een keer de gemeente toe te spreken, want het laatste woord in de dienst spreekt niet de voorganger maar de gemeente.

Waar de zangdienst met een zegen besloten wordt kies je voor De genade van onze Here Jezus Christus etc.

#### **SPECIALE VORM VAN DE ZANGDIENST: DE SINGIKERKI**

Een prachtige traditie in een aantal gemeenten van de Broedergemeente in Nederland is de Singikerki, de Surinaamse zangdienst, waarin voornamelijk (of uitsluitend) liederen in het Surinaams worden gezongen. Singikerki is een traditie om te koesteren!

Houd er wel rekening mee dat niet alle kerkgangers in onze gemeenten Surinaams begrijpen, bijvoorbeeld kinderen en kleinkinderen, gasten, partners van... Zorg er daarom voor dat ook zij in de dienst kunnen participeren. Stel vertalingen van de liederen en in elk geval van de schiftelezingen op de liturgie of op de beamer beschikbaar.

Kies de liederen even zorgvuldig als bij een dienst in het Nederlands. Kijk ook naar nieuwe liederen in het Sranan, zodat deze dienst niet alleen een leuke samenzang van oude liedjes wordt, maar een echte Zang-dienst — een Singi-kerki.

Auteur: Markus Gill

Jaar: 2018

© Evangelische Broedergemeente • Intersynodale Liturgische Commissie voor Nederland

BIJLAGE: VORMEN VOOR EEN ZANGDIENST OP ZONDAG:

| de “reine” zangdienst              | de “liturgische” zangdienst        | de “mediatieve” zangdienst         |
|------------------------------------|------------------------------------|------------------------------------|
| Voorzang en mededelingen           | Voorzang en mededelingen           | Voorzang en mededelingen           |
| Inleidend lied                     | Inleidend lied                     | Inleidend lied                     |
| Inleiding en Woord aan de kinderen | Inleiding en Woord aan de kinderen | Inleiding en Woord aan de kinderen |
| Lied                               | Lied                               | Lied                               |
| Thema van de dienst                | Thema van de dienst                | Gebed                              |
| Gebed                              | Gebed                              | (Schriftlezing)                    |
| Lied                               | Lied                               | Meditatie (deel 1)                 |
| Lied                               | Lezing (Bijbel of anders)          | Lied                               |
| Lied                               | Lied                               | Lied                               |
| Lied                               | Lezing (Bijbel of anders)          | Lezing / meditatie (deel 2)        |
| Lied                               | Lied                               | Lied                               |
| Lied                               | Lezing (Bijbel of anders)          | Lezing / meditatie (deel 3)        |
| Lied                               | Lied                               | Lied                               |
| Collecten                          | Collecten                          | Collecten                          |
| Lied                               | Lied                               | Lied                               |
| Voorbeden                          | Voorbeden                          | Voorbeden                          |
| Lied                               | Lied                               | Lied                               |
| Woord aan het slot (Thema)         | Woord aan het slot (Thema)         | Woord aan het slot (Thema)         |
| Zegenbede                          | Zegenbede                          | Zegenbede                          |
| Lied                               | Lied                               | Lied                               |

N.B. Gedichten, verhalen, beeldmeditaties en andere kunstvormen passen uitstekend in de Zangdienst op zondag ochtend.